

Ա. ՆԱԶԻԿՅԱՆ

ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ ՏԱՂԵՐԸ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՎ

Խաղաղության համաշխարհային խորհրդի որոշմամբ, 1963 թվականի հոկտեմբերին, ամբողջ առաջավոր մարդկությունը նշում է հայ մեծ բանաստեղծ Սայաթ-Նովայի ծննդյան 250-ամյակը:

Սայաթ-Նովային հանճարեղ գուսան էր. նա հորինել է երգեր, երգերի եղանակներ, կատարել է իր երգերը երաժշտական գործիքի նվազակցությամբ: Նա բանաստեղծ էր, երգահան և երգիչ միաժամանակ:

Սայաթ-Նովայի ծննդյան անունն է Արութին (Հարություն), ազգանուն՝ Սայադյան: Նովա նրա բանաստեղծական անունն է, ըստ իմաստի նշանակում է երգի արքա:

Սայաթ-Նովան իր երգերը գրել է հայերեն, վրացերեն, աղբեջաներեն լեզուներով: Նա գիտեր և պարսկերեն:

1852 թվականին Մոսկվայում լույս տեսավ գ. Ախվերդյանի կազմած ժողովածուն «Սայաթ-Նովա» վերնագրով¹, որը լայն արձագանք գտավ և Անդրկովկասում, և Ռուսաստանում, և Արևմուտքում:

Մի քանի տարի հետո Գարրիել վարդապետ Այվազյանցի խմբագրությամբ լույս տեսնող «Մայաց աղավնի» (La colombe du Massis)

հայ-ֆրանսերեն հանդեսը, որը հրատարակվում էր Փարիզում 1855—1858 թվականներին, անդրագանում է սույն գրքին:

Այս հանդեսի 1855 թվականի առաջին տարվա 7-րդ և 1856 թվականի երկրորդ տարվա 2-րդ համարներում մենք հանդիպում ենք Սայաթ-Նովայի մասին առաջին խոսքին, արևմտահայերեն և ֆրանսերեն լեզուներով:

Հանդեսը տպագրել է Գ. Ախվերդյանի գրքի «Յառաջաբան»-ը, այն արևմտահայերենի փոխադրամ:

Ահա թե ի՞նչ է գրված «Մասյաց աղավնի» հանդեսի 1855 թվականի առաջին տարվա 7-րդ համարի 170-րդ էջում.

«... Լեզուին քանի մը դարձուածքը Պօլսեցւոց ականջին խորթ ու խորշելի կրնար գալ և որ մեծն է անով իմաստն ալ գժուար հասկցուիլ, ու գրուածքին յարգը շճանշցուիլ. ուստի և յանձն առինք մեր սովորական ուամկօրէնին վերածել ու գրեթէ թարգմանել այն յառաջաբանին գլխաւոր խօսքերը: Բայց որպէս զի բնագրին յատկութիւններն ու տեղ տեղ գեղեցկութիւններն ալ անծանօթ շման ընթերցողաց, այս անգամ ծանօթութեան մէջ կը զնենք բնագիրը ամբողջ. իսկ որիշ ատեն զանց կ'ընենք բնագիրն ու միայն նշանաւոր խօսքերը մէջ կը բերենք»:

Այս հոդվածի երկրորդ մասը լույս է տեսնում սույն հանդեսի 1856 թվականի երկրորդ

¹ «Գուսան Ա. Սայաթ-Նովա, լուս գցած աշխատասիրությունում Գևորգեայ Ախվերդյանի», Մոսկվա, 1852, 172 էջ:

տարվա 2-րդ համարի 37—42 էջերում, Հայերեն և ֆրանսերեն գուգաճեռ տեքստերով:

Այսաեղ հովակածը ընդհատվելով, մեջ է բերվում Սայաթ-Նովայի «Արի ինձ անգամ կալ» բանաստեղծությունը արևմտահայերենի փոխադրված՝ «Եկուր ինձ ականջ դիր» վերնագրով: Այնուհետև բերվում է դրանցից յուրաքանչյուրի ֆրանսերեն թարգմանությունը՝ «Viens me prêter l'oreille» բռն բնագրով, «Homme! prête à ma voix une oreille attentive» արևմտահայերեն տեքստի ֆրանսերեն թարգմանությամբ:

Ենթագրում ենք, որ «Արի ինձ անգամ կալ» բանաստեղծության երկու տարբերակներն են թարգմանած լինի ֆրանսերենի Խորեն վարդապետ Գալֆայան Նարարեյը, քանի որ նա խմբագրական կազմումն էր և այդ ժամանակ կատարել է շատ թարգմանություններ ֆրանսերենից, ինչպես «Դաշնակը Լամարթինեայ» գիրքը, տպագրված Փարիզում 1859 թվին:

Հետագայում, Սայաթ-Նովայով և նրա տաղերի թարգմանությամբ զբաղվում է Մինաս Չերազը Լոնդոնում:

Մինաս Չերազը Լոնդոնում հրատարակում է «Armenia—L'Arménie» թերթը (1889 թվականի նոյեմբերի 15-ից 1906 թվականը, անդւերեն և ֆրանսերեն լեզուներով): Նա շնորհակալ գործ է կատարում հայ ժողովրդին ու մշակույթի օտարեներին ներկայացնելու համար: Նա շատ զեկուցումներ է կարդում հայ դրականության, հայ գատի մասին զանազան ամբիոններից և գրում իր թերթում:

«ԱՌմենին» թերթի հրատարակության դերի մասին այն ժամանակ Ո. Պատկանյանը գրել է. «Թերթի ազգեցությունը շատ մեծ է. սույն տեսակ ձեռնարկություններն միայն քու գրչիդ կու տան ամենամեծ կարևորությունն է հավատ կընծայեն. ուրեմն քեզ բնավլ լրանել պետք չէ. վստահ եղիր, թեզ բամբասողներին ոչ ոք հավատ չի ընծայեր, թե հայ լինի նա և ին բա օտարազգի. եթե գործը կանոնավոր կերպարնք ստանա, անշուշտ դարձյալ դու կլինես աղջիս ներկայացուցիչներեն մին, եթե շասիմ գիտակությունը»²:

Չերազը լոնդոնում անդամ էր Արքունի ասիստական ընկերության («Royal Asiatic Society») և նրանց ժողովում զեկուցում է կարդացել հայ աշուղների մասին, մասնավորապես Սայաթ-Նովայի կյանքի մասին և կարդացել նրա բանաստեղծությունների շորում թարգմանությունը³:

² Ալպոյանյան Արշակ, «Մինաս Չերազ», իր կյանքը և գործը իր 60-ամյա հորելայանին առթիվ, Կաճիրեն, 1927, էջ 269:

³ „Journal of the Royal Asiatic Society“, 1893, July, p. 497—508.

Այդ նույն զեկուցումը հետագայում Զերազը տպագրում է «ԱՌմենին» թերթի 1893 թվականի 59-րդ համարում, ուր կան նաև հետևյալ երեք բանաստեղծությունները ֆրանսերենի թարգմանված. «Loué parmi tous les instruments de musique» («Ամեն սակի մելքն գոված»), «Viens m'écouter...» («Արի ինձ անգամ կալ») և «J'ai parcouru le monde entier...» («Թամամ աշխար պըտու էկա») սկզբնատողերով⁴:

Մինաս Չերազի կողմից թարգմանված այս բանաստեղծությունները հետագայում նա զետեղել է իր «Poètes Arméniens» գրքում⁵:

Այս գրքի 115—139 էջերը նվիրված են Սայաթ-Նովայի կյանքին: Ժողովածուում աեղ են զաել նաև բանաստեղծությունները: Երեք բանաստեղծությունները նույն են, ինչ որ «ԱՌմենին» թերթում, միայն ավելացված է «Je ne soupirerai pas dans ce monde» («Աշխարումը ամ շիմ քաշի») բանաստեղծությունը, ուույնպես արձակով:

Այս ժողովածուն մեծ ուշադրության է արժանացել շատ ելքոպացիների կողմից⁶:

Չերազից հետո Սայաթ-Նովայի տաղերի թարգմանությամբ զբաղվել է Արշակ Չոպանյանը Փարիզում: Նա հրատարակել է «Les trouvères arméniens» («Հայ աշուղներ») գիրքը, որտեղ Սայաթ-Նովայից կան չորս բանաստեղծություններ թարգմանված ֆրանսերենի:

Հայ մշակույթի օտարենին ծանոթացնելու գործում Զոպանյանի կատարած դերի մասին մենք ավելորդ ենք համարում խոսել: Միայն կարեի է մեջ բերել Գրիգոր Զոհրապի գնահատականը Մկրտիչ Պարսամյանի բերանով Արշակ Չոպանյանի գրական գործունեության 65-ամյակին նվիրված հորելյանական հանդեսին Փարիզում, 1950 թվականի մայիսի 14-ին⁷. «Միսմինակդ ըրիր ինչ որ շատեր միացած չէին կրնար ընել. մինակդ գրական վաստակդ՝ միշտ ազգային կյանքով առցուն որքան արվեստական կատարելությամբ ճոխացած՝ վաստակեցար: Եվ որ ամենն հարգելին է քու աշխատությանդ մեջ, դուն հիանալի երկուությունը մը նվիրեցիր ինքնիքող: Փշրանքներն ու նշխարները հավաքելու մեր գրական անցյալին, միշտ անոր որ ամենն մոոցվածը և լրվածն էր»⁸:

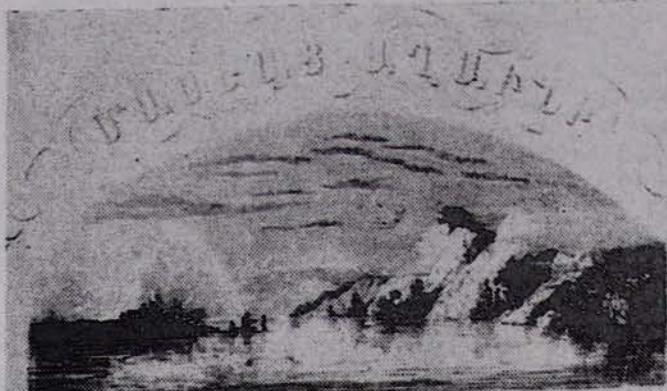
⁴ „L'Arménie“, 1893, sept. 1er, p. 2—3.

⁵ Tchératz M., „Poètes Arméniens“, Paris, Leroux, 1913, XI, 155 p.

⁶ Նույնի առաջարանը:

⁷ «Հորելյան հայ մեծանուն բանաստեղծ Արշակ Չոպանյանի 65-ամյա գրական գործունեության», Փարիզ, 1950, էջ 57:

⁸ „Les trouvères arméniens“, tral. par A. Tchobanian, Paris, 1906, 297 p.

Public Sector Initiatives

五、有关气管插管的并发症

“我就是想让你知道，我对你没有恶意，我对你没有恶意，我对你没有恶意。”

բարեկա միջնորդեկա գործ է և հայտ բարության
Ունչ ուղարկեց Տարու առաջ Ալեքսանդրական
Տեսական առաջակա քայլ անձ ու աշխատավար-
ժիկ լուսապետը՝ ուս ու լ առաջի հայոց
Հայութակ ապրութի առաջակա եղան ապա
պահ և Մայուս քայլ է Ալե Ալու ապարա-
բախուական հայութ և Անգլու հայու անձ առաջ
բախուական եղան և Նիկոլայ Հայու ապա-
րախուական ապարա և Կարլ Ալեքսանդրական այս
եղանը ու քայլաւոյ անձ է և նա ապա-
րախ եղան և և առաջ ապա և զայ ապարա
բախուական առաջ ապա ապարա եղան ու նա
եղան և ուսէ ու ու զայ ապա ապարա եղան
բախուական եղան ու ու զայ ապա ապարա եղան

«Մասեաց աղաւնի» Բանդեսի 1856 թ. № Բ-ի 37-րդ էջը
Գ. Ախվերդյանի՝ Սալաթ-Նովային նվիրված առաջաբանով:

Ա. Հոպանյանը թարգմանել է շորս տաղ հետևյալ սկզբնատողի երով. «Loué parmi les instruments» («Ամեն սապի մելն գոված»), «Prête-moi l'oreille», («Մրի ինձ անգաճ կալ»), «J'ai un mot de supplication à te dire» («Մի խոսկ ունիմ իլթիմացով»), «Je suis comme un rossignol exilé.» («Յիս մե զարիք բուկրովի պես»), նույնպես արձակում:

Սայաթ-Նովայի ֆրանսերենի շորորդ թարգմանիչն է ժամանակակից հայ գործ և «Notre voix» («Մեր ձայնը») ֆրանսերեն թերթի խաբառիր Ժ. Հերիմյանը։ Այս թերթը

Հայրենասիրական մեծ գործ է
կատարում Փրանսերեն խոսող
հայ երիտասարդության շրջանա-
կում մասսայականացնելու Սովե-
տական Հայաստանի մշակույթի,
գիտության և արվեստի նվաճում-
ները, ինչպես նաև սպորտային
կյանքը:

Թերթի 1963 թվականի 83-րդ համարում՝ զետեղված կան Սայթ-Նովայի կենսագրությունը և մի բանասեղծություն՝ «Ce que j'ai de vie» («Քանի վոր չան իմ») և 84-րդ համարում¹⁰ կա «De naissance tu as raison» («Դուն էն գրլիսին իմաստուն իս») սկզբնաշաղղերով:

Սայաթ-Նովայի առաջին անգամ բարգմանիլը նշանավոր հայասեր ամերիկուցի օրիորդ Ալիս Բլեկուելն է: Նա թարգմանել է «I sigh not, while thou art my soul» («Աշխարհումը ախ չիմ քաշի») բանաստեղծությունը:

1895—1896 թվականների կուտորածներից հետո, հայ գաղթականության մի մեծ հոսանք անցնում է Ամերիկա: Հայ երիտասարդությունը այսաեղ մեծ ջանք է թափում հայությանը և հայ դատը ամերիկացիներին ծանոթացնելու գործում: Ահա իրենց այս հեղձերի թարգմանիչն էր ազգաւասեր օրիորդ Բլեկլուելը, որն այդ թվականներին «Women - journal»-ի խմբագիրն էր: Նա մեծ աշխատանք էր ծավալում կնոջ իրավունքի, ինչպես նաև ճնշված ազգերին պաշտպանելու ուղղութամբ, և՝ իր ժուռնալի միջոցով, և ասուու:

Նա սկսում է հետաքրքրվել հայության ճակատագրով և թարգմանում է շատ հայ գրողների: Առաջին բանաստեղծությունը, որ նա թարգմանում է, Ռ. Պատկանյանի «The tears of Araxes» («Արաքսի արտասուրք») բանաստեղծությունն է:

Բնեկուելը Սայաթ-Նովայի «I sigh not, while thou art my soul» բանաստեղծությունը թարգմանել է Միհնաս Գերազի Գրանցներեն տեքստից: Ալդ մենք տեսնում ենք նոր Զերա-

⁹ „Notre voix“, Paris, 1963, mars, No. 83, p. 2.

¹⁰ „Notre voix“, Paris, 1963, mai, No 84, p. 3.

զին գրած նամակից, 1893 թվականի դեկտեմբերի 25-ին, Դոր-
չև տրից¹¹. «Մեծ հաճույքով և հե-
տ քրքրությամբ կարդացի ՎԱՐ-
ՄԵՆԻ Զեր ուղարկած համարնե-
րը. Անգլերնի եմ թարգմանե-
նարակելից երկու, Դուռյանից մեկ,
Պատկանյանից երկու բանաստեղ-
ծություն և Սայաթ-Նովայի տա-
ղերից մեկը, որը թարգմանված է
Զեր կողմից. Մեծ հաճույք եմ
զգացել այս բանաստեղծություն-
ները թարգմանելով անգլերե-
նի...»:

Հետազգում, 1896 թվականին,
Բլեկուելը հոսունում հրատարա-
կում է «Armenian poems» («Հա-
յանաստեղծություններ») գիրքը¹².

Այս գիրը իր մեջ ընդգրկում է
ճ հայ մեծ գրողների՝ Ռ. Պատ-
կանյանի, Մ. Պետրիկացլանի, Պ.
Դուրյանի, Մ. Նալբանդյանի և
Նարեկացու գործերը և տասը ա-
ռանձին հայ գրողների գործերը
Ընդամենը կա 60 բանաստեղծու-
թյուն:

Ահա այս գրքի 119—120 էջերումն է տեղակորված Սայաթ-Նովայի մեկ բանաստեղծությունը
«I sigh not, while thou art my soul».

Այս նույն բանաստեղծության
երկրորդ և երրորդ տուների ու-
րիշ առթիվ մեջ են բերված Ա-
ռամ Բաֆֆու կողմից «Armenian
history, culture and character-
istics» հոդվածում, որը տրվա-
է Buxton -ի գրքի 247—248 էջե-
րում:

Օրինորդ Բյակուելի գիրքը լուս է
տեսնում երկրորդ անգամ 1917
թվականին, նոր հեղինակների
հավելումով¹³:

Բլեկութելք թարգմանել է նաև 1906 թվականին առաջավոր ռուս գրողներին, ինչպես օրինակ, Դորիկու «Սրբակացավլի երգը» («The song of the storm-finch»), նեկրասովից Նադյոնից, Դոբրուլուրովից և ուրիշներից¹⁴։

¹¹ Armenia"—L'Arménie", 1896, London, July
st p. 2.

¹² "Armenian poems", rendered into english
verse by Alice Stone Blackwell, Boston, 1896.
142 p.

¹³ Buxton N., "Travel and politics in Armenia", London, 1914, 274. p.

¹⁴ "Songs of Russia", rendered into English verse by Alice Stone Blackwell, Chicago, 1906 62 p.

2

新嘉坡植物志 —— THE FLORA OF SINGAPORE

Եղի մէտ անուն կա, ոչ պահանգ պար,
Հայոց պէտ, առաջ պէտ, ոչ պէտ.
Կախառք բառ ուղի, ինչ պայման առաջ,
Խառնութ պէտ, ոչ պէտ, ինչ պէտ.
Եթ քանի պար հայ Առաքելու պարագանել,
Կախառք պէտ պար առաջ բառը ու ի,
Եթից պար կայ պար պատուան կայ քառ ու ի,
Պէտ պէտ, պատուան պէտ պատուան պէտ
Եթ պէտ պէտ, ոչ վան զան ու զան,
Հայ զան պար, առաջ զան զան,
Հայ զան պար, առաջ զան զան,
Պատուան պէտ, պատուան պէտ, պատուան պէտ
Հայութուան պատուան պէտ պատուան Արքայի,
Խառնութ պատուան պէտ պատուան Արքայի,

Nous nous arrêtons volontiers à cette partie de la Préface de M. Akhverdov, pour reproduire en petit pointe comme un essai du génie de Sopchi Novà. — Nous reproduisons le reste de la Préface dans un autre numéro, et croyons quelques-unes de nos meilleures classes.

Sous me préfer l'ordre, & pour toutefois
Cheris la paix, cheris le monde, cheris la modérité
Si le monde était à toi, qui en tirerai le empêcherai ?
Cheris Dieu, & tu es l'ami, cheris l'ami ?

Ne fais que ce qui est dans l'ordre de Dieu ;
Les commandes sont écrites dans les Livres des Prophéties,
Il y a trois choses qui sont au rang de l'ordre et du rang
Cheris l'ordre, cheris l'ordre, cheris l'ordre ?

Viens, si ce, sans envier, ne telle pas dans la besoing;
Fais attention vers justice un pain et un sel ;
Avec de sorte que personne ne ric de loi ;
Cheris les commandes, cheris la paix, cheris la paix
Point d'orgueil, et la sera agnaciale au Seigneur ;
Ses inutiles vis-à-vis de l'au inferior,
Bien à tout le monde a donne une mere ame ;
Cheris les pauvres, cheris les fols, & cels étrangers !

Soyez à l'heureux si le praphise cela,
Se pour l'autant de nos ayez tu oblige de mortali la
de nos corps,
Si la voix ne pas soyer le pavement,
Qui n'a pas de force, n'a pas de force, alors le rocher !

Bonnez perdre à nos voix nos meilleures volontés.
Ainsi l'heure, le préfet, changea de voix.
Quand les deux hommes, de droite, avaient, sortirent à la
Porte-aux-Frises, dans la bouche, un respectueux "Au revoir!"

Accompagné de l'heure, vint les ordres "Inutiles!"
Accompagné de l'heure, voulut essayer les saintes portes.
L'heure, pour faire sonner en vain, pas une, fut commandée.
L'heure, la plume et le doigt retourné.
Alors, sans cesse, sans fin, le préfet et la gloire!
Et de part et d'autre, se déroulent la gloire.
D'autre, n'oublie pas que tu es celle qui
Sous cette poussière, nous le faisons.
Celle qui fait l'empêcher au Seigneur toute poussière,
Telle de tes infirmités, de tes voies.
L'heure, d'autre, sans être à elle, l'heure.
Au préfet, à l'heure, elle n'a rien à faire!
Heureux! Si quelqu'un se trouvait à la porte
Sans savoir pourquoi pour l'heure de ses
Vœux, sans empêcher pour être à la porte?
Rabbi, tu as maladie, sans douleur, pas maladie.

«Մասեաց աղաւնի» համեստի 1856 թ. № Բ-ի 42-րդ էջը Սալյար-Նովայի «Արի ինձ անզած կա» տաղի արևմտահայերեն և ֆրանսերեն կուգանիթու տեքստերու.:

Բէկուելը իր թարգմանությունների մասին հետևյալն է ասում իր զրբի առաջարանում. «Իմ հայոց լեզվի իմացությունը չի անցնում հայերեն այրութենից այն կողմ։ Այս թարգմանությունները արձակ ինձ հրամցված են անգերենից կամ ֆրանսերենից իմ հայ բարեկամների կողմից» (Հովհ. Խեշումյան, Մ. Գեորգ) և այլն։

Սայաթ-Նովայից անգերեն լեզվով թարգմանություններ է արել նաև Հայտնի նկարիչ, գրականագետ, թարգմանիչ օրիորդ Զաքել Բոյացյանը:

Բոյաշյանը 1895 թվականի կոտորածներից հետո ապաստան է գտնում Անգլիա և այն-

տեղ մեծ աշխատանք է ծավալում հայ գիրն ու գրականությունը ծանոթացնելու գործում անզիախոս ժողովուրդներին:

1916 թվականին, Լոնդոնում, օրիորդ Բոյաջյանը իր թարգմանությամբ գումավոր նկարազարդումներով լույս է ընծայում «Armenian poems and legends» («Հայկական բանաստեղծություններ և առասպելներ») մեծածավալ գիրքը¹⁵:

Այս ժողովածուի մեջ նրա կողմից թարգմանված են հետևյալ հինգ տաղերը. «Without thee what are song and dance to me?» («Առանց քիզ ինչ կողմիմ սոյցաթն ու սազը»), «I beheld my love this morning» («Էսօր իմ յարին տեսա»), «Thy voice is soft» («Չենք քաղցր ուսիս՝ լամզով կու խոսիս»), «I have a word I fain would say» («Մե խոսկ ունիմ իլթիվազով») և «Thou art so sweet» («Եատ սիրուն իս») բանաստեղծությունը:

Այս նույն ժողովածուն նույնությամբ վերաբատարակվել է 1958 թվականին, բացառությամբ մի բանաստեղծության, որը նկիրված է օրիորդ Բոյաջյանի կողմից Շեքսպիրին:

Բոյաջյանի թարգմանությունները կատարված են բնագրից, որովհետև նա լավ գիտեր հայոց լեզուն: Բոյաջյանը կարողացել է պահպանել բնագրի հարազատությունը, ոճը և սիթմը:

Օրիորդ Զ. Բոյաջյանը հայրենասեր և ակտիվ քաղաքացի է: Նա բողոքել է պատերազմի դեմ ու գրչով պայքարել է խաղաղության համար: Ահա թե ինչո՞ւ է նա մեծ սիրով թարգմանել հանճարեղ Սայաթ-Նովայից հինգ բանաստեղծություն:

Սայաթ-Նովայի մասին գերմաներն լեզով գրել և թարգմանել է գերմանացի հայագետ Արտուր Լայստը:

Նա մեկն է այն գերմանացի հայագետներից, որոնք սիրել են հայ ժողովրդին և նրա գրականությունը: Նա աշխատակցել է «Armenische Bibliothek»-ի հրատարակիչ Արգար Հովհաննիսյանի հետ և անձամբ գտնել ի թարգմանել է հայ գրողների գործերը:

Դեռ 1884 թվականին նա հողված է գրել Գ. Սոնդուլյանի պիեսների մասին «Magazin fuer die literatur des auslandes»-ի մեջ, որը նույն ժամանակ ուստիրենի է թարգմանվել «Կավկազ» ամսագրում¹⁶:

¹⁵ „Armenian legends and poems“, illustrated and compiled by Zabelle C. Boyajian, London, Dent, 1916, XVI, 194/2 p., 12 plates.

¹⁶ Լայստ Արթուր, «Հիշողություններ 80-ական թվականներին», «Մշակ», 1912 թ., № 109, էջ 2-3:

Իր «Հիշողություններ 80-ական թվականներին» հոդվածում խոսում և բնութագրում է շատ գրողների, ինչպես, օրինակ, Սունգուլյանին, Պ. Աղամյանին, Մ. Պեշիկթաշլանին, Ռաֆֆուն և դեռ շատ ուրիշների:

Սայաթ-Նովայի կյանքի և բանաստեղծությունների մասին խոսք է ասված լայստի «Litterarische Skizzen» («Գրական էսքիզներ») գրքում¹⁷: Այս գիրքը «Armenische Bibliothek» սերիայի 2-րդ գիրքն է, որ գրված և թարգմանված է լայստի կողմից: Գիրքն սկսվում է աշուղների մասին ներածականով, իսկ 10-րդ էջից առանձին տրված են Սայաթ-Նովայի կյանքն ու բանաստեղծություններից հատվածներ: Այստեղ լրիվ թարգմանված է «Kein Instrument freut so das Ohr» («Ամեն սապի մեջն գոված») բանաստեղծությունը:

Հետագայում, 1898 թվականին, լայստը հրատարակում է իր երկրորդ գիրքը հայ գրողների գործերից, «Armenische Dichter» վերնագրով¹⁸:

Ահա այս ժողովածուումն են աեղալորված Սայաթ-Նովայից թարգմանված 7 բանաստեղծություններ: Դրանք են «Kein Instrument» («Ամեն սապի մեջն գոված»), «Ich härm mich nicht» («Աշխարհումը ախ չիմ քաշի»), «Du folles Herz» («Արի ինձ անգամ կալ»), «Hier feiern sie ein Hochzeitsfest» («Արի համով ղոկուլ արա»-ի վերջին տունը), «Mit der Nachtigall» («Բըլուկի հիդ լաց իս էլի»), «Wie eine Zauberin verführerisch du bist» («Դուն էն հուրին իս»), «Weit in der Welt» («Թամամ աշխար պըտուտ էկա») բանաստեղծությունները իրենց սկզբնատողերով:

Լայստի թարգմանած «Mit der Nachtigall» («Բըլուկի հիդ լաց իս էլի») բանաստեղծության առաջին և երկրորդ տուները մեջ են բերված նաև Բագրատ Խալաթյանցի կողմից իր մի հոգվածում, «19-րդ դարի հայ գրականությունը» վերնագրով¹⁹:

Լայստի վերոհիշյալ գիրքն ունի իր երկրորդ հրատարակությունը, լույս տեսած 1912

¹⁷ Leist Arthur, „Litterarische Skizzen“, Leipzig, S. a./ 174 S. (Armenische Bibliothek, Hrsg. Von Abgar Joannissian, II).

¹⁸ Leist Arthur, „Armenische Dichter“, Übers. von A. Leist, Dresden und Leipzig, Pierson, 1898, 83 S.

¹⁹ Chatalianz B., „Die armenische Literatur des 19 Jahrhunderts“, Neue Heidelberg Jahrbücher, /1905/. XIV, S. 34:

թվականին նոր հեղինակների հավելումով²⁰: Այս հրատարակությունը նվիրված է իր բարեկամ Արգար Հովհաննիսյանին:

Այս նոր ժողովածուում հեղինակի կողմից համարակալված կա 9 բանաստեղծություն Սայաթ-Նովայից: Դրանցից յոթը նույնն են, ինչ որ առաջին հրատարակության մեջ՝ Միայն մի նոր բանաստեղծություն՝ կա՝ «Ein Fenster ist die Welt» («Աշխարս մե փանցարա է») վերնագրով:

Լայստի 1912 թվականի հրատարակության մեջ թվարկված առաջին համարակալումը, որ տվել է ինքը Լայստը իրեն Սայաթ-Նովայի տաղերից, «Ein Volk, das keine Sänger hat, im Herzen keine Liebe hat....» («Ժողովուրդ որ երգիչ չունի, սրտում էլ սեր չունի....») և այն, ավելի շուտ փոխադրություն է բան թի թարգմանություն:

Սայաթ-Նովայի կյանքի մասին հունգարերն լեզվով մենք առաջին անգամ հանդիպում ենք «Armenia» հանդեսում, որը հրատարակվում էր Սղոնկոթ Քրիստովի կողմից:

Այս այս հանդեսի 1891 թվականի հոկտեմբերի համարում կա կենսագրական ակնարկ, գրված Զիլինկիրյանի կողմից²¹:

Հիտագայում նույն հանդեսի 1901 թվականի սեպտեմբերի համարում թարգմանված կա Սայաթ-Նովայի «Te döre szív! hallgass meg engemet...» («Արի ինձ անգամ կալ») բանաստեղծությունը, թարգմանված Սիմայ Կերկերի կողմից²²:

Գրիգոր Սիմայանը (Simay Gergerly) ճնշել է 1823 թվականին և մահացել է 1907 թվականին: Նա Հունգարիայի արքունիքում խորհրդական էր և զերմ հայրենասեր: Ունի հայ մշակութին վերաբերող բազմաթիվ հոդվածներ «Armenia» հանդեսում և թարգմանել է շատ հայ գրողների գործերից:

Սայաթ-Նովայի տաղերի իտալերեն թարգմանիչն է արևմտահայ նոր բանաստեղծներից Հրանտ Նազարյանը: Նա ծնվել է Պոլսում: Մանկուց սովորել է Պերպերյան վարժարանում, հետո գնացել է Լոնդոն և Փարիզ ուսման և վերադարձել Պոլիս և վերջում, 1913 թվականին, Պարի (հատիկա), իտալական երկնքի տակ, ստեղծագործելով և ծանոթացնելով հայ մշակութը իտալացիներին: Նա

²⁰ Leist Artur, „Armenische Dichter“, Übertragen von Arthur Leist. Neue, Vermr. Ausg. Berlin—Leipzig, Modernes Verlags. Curt Wigand, 1912, 78/5/ S.

²¹ Csellengarian Jakab, „Szajat Nova asugh“, „Armenia“, Magyar ürmény haviszemle, Felelős..., Szongott Kristof, Szamosujvar, 1891, okt. 10 füzet, p. 311—314.

²² Ibid., 1901, Szept. 11 füzet, p. 259—260.

մահացավ վերջերս, 91 տարեկան հասակում:

Այս թե ինչ է գրում գրող ենովք Արմենը նրա մասին. «Նազարյանց բանաստեղծ մըն է, բառին ճշմարիտ առումով... Սերած հանրային գործիշները եղող երկու դեմքերու գերդաստանեն, Ստեփանոս Նազարյանցեն, որ ուսահայ մտավորական շարժումին մեջ գրոշակրության նշանակելի դեր մը ունեցած է, թորոս Նազարյանեն, որ թրահայ մատենագրության մեջ առաջնակարգ գրաբարագետի մը գործունեությունը ցուցուցած էր...»²³:

1916 թվականին լույս է տեսնում Նազարյանի մի գործը իտալերեն լեզվով՝ «I Trovieri dell' Armenia»²⁴ վերնագրով:

Գրքը ունի առաջարան, որը գրել է իտալացի գրող Ֆերդինանդ Ռուսոն: Առաջարանում մանրակրկիտ խոսվում է հայ ազգի ծագման, դիցարանության և այնի մասին:

Այս գրքի 51—54 էջերում տրված է Սայաթ-Նովայի հակիրձ կենսագրությունը և «Lodato fra gli strumenti» («Արի ինձ անգամ կալ») վերնագրով բանաստեղծությունը:

Գրքի 70—71 էջերում ևս կա մի բանաստեղծություն 7 տոնից բաղկացած «Devo dirti una voce di preghiera» («Ամե խոսկ ունիմ իլթիմազով»), որի վերջին երկու տուները չեն վերաբերում այս տաղին, այլ «Ես մձ զարիք բուրուզի պես» տաղի 1-ին և 2-րդ տուներն են:

Սայաթ-Նովայի տաղերի ոսումիներն թարգմանությունները տպագրված են «Din Lirica Armeana» ժողովածուում, որը հրատարակվել է 1922 թվականին Բուխարեստում²⁵:

Այս ժողովածուի 177—199 էջերում զետեղված են Սայաթ-Նովայի հինգ բանաստեղծությունները «Slavita între toate instrumentele» («Ամեն սաղի մելոն գոված»), «Tu esti asemeni unei colivi de aur» («Յիս մեղարիք բըլուզի պես»), «Imprumuta-mi auzul tau» («Արի ինձ անգամ կալ»), «De unde ai sosit, privighetoareo?» («Ուստի

²³ Ենովք Արմեն, «Հրանտ Նազարյանց», Կ. Պոլիս, 1911, էջ 8:

²⁴ Nazaritants Hrand, „I Trovieri dell' Armenia“, nella loro vita e nei loro canti... Pref. Di Ferdinando Russo, Bart, 1916 (Conoscenza Ideale del l' Armenia, vol. II), 73 p.

²⁵ „Din Lirica Armeana“, trad. Mircea Gîorghiu și Gr. Avakian, Cu un studiu introd. de Gr. Cialthusian, Bucuresti, Cultura Nationala, 1922 (literatura Universală, colecție îmigrată de V. Parvan...), 213 p.

կու գաս, ղարիբ բըլբուլ»)²⁶, «Asculta rugamintea mea» («Մե խոսկ ունիմ իլթիմազով»)²⁷:

Այս ժողովածուն թարգմանել են Միրզա Գյորգիուն և Գր. Ավագյանը: Գրիգոր Ավագյանը դոկտոր պրոֆեսոր է: Այժմ էլ աշխատում է Ռումինիայի ակադեմիայում:

Սայաթ-Նովայի տաղերի իսպաներեն մեկ թարգմանությունը զետեղված է Բլիկսենի գրքի «Հայ գրողների անթոլոգիա»-ի 95—96 էջերում²⁸, «Oh, luz de mis ojos!» («Մե խոսկ ունիմ իլթիմազով») սկզբնատողով:

Անթոլոգիան ընդգիւմ է հին և նոր հայ գրողներին, ինչպես Գրիգոր Նարեկացի, Սայաթ-Նովա, Զիվանի, Ավետիք Խոսհակյան, Հովհաննես Թումանյան, Դերենիկ Դեմիրճյան, Վահան Տերյան, Եղիշե Չարենց, ընդամենը մոտ 40 հեղինակների:

²⁶ Նույն բանաստեղծության թարգմանությունը տե՛ս նաև «Ararat», Bucuresti, 1928. No. 51, p. 5

²⁷ Սիրունի Հ. «Առ» (տարեղեր), Bucuresti, 1941, p. 259 (Trad. L. A.).

²⁸ «Ararat», Bucuresti, 1928, No. 53, p. 5.

29 «Antología de Poetas Armenios», por Josefina Lerena Acevedo de BLIXEN, Montevideo, 1943, 280 p.

Սայաթ-Նովայի այս տաղերը, որոնք թարգմանվել են արևմտա-եվրոպական լեզուների, միայն փորձեր են և հավասար արժեք չունեն: Պարզ է, այս թարգմանություններն արված են գաղութներում ապրող հայերի կողմից, հայ մշակույթը ծանօթացնելու համար օտարներին:

Սայաթ-Նովան իր բանաստեղծական վաստակով, իր հումանիզմով, սրտառուց լիրիկայով, իր արժանի տեղն է գրավել համաշխարհային գրականության թանգարանում, որպես խաղաղության մեծ երգչի և բանաստեղծի:

Սայաթ-Նովան հարազատ է ըստոր ժողովուրդներին: Ահա թե ինչո՞ւ անցյալ դարի 50-ական թվականներից մինչև մեր օրերը հնչել են նրա երգերի օտար թարգմանությունները նույն հուզականությամբ, արտահայտչական նույն միջոցներով և նույն իդեալներով:

Սայաթ-Նովայի ծննդյան 250-ամյակի հոբելյանական տոնակատարությունը կվերաձելի ժողովուրդների մերձեցման, սիրո, խաղաղության, արդարության վեհ սկզբունքների տարածման, սկզբունքներ, որոնց համար մեծ Սայաթ-Նովան աշխատեց, ստեղծագործեց և մեռավ անմահության դափնին նվաճելով մեծ հանճարների շարքում:

